

mirovinsko osiguranje individualnih poljoprivrednika

rudolf mažuran

sociologija sela 57 27 aktualna tema: mirovinsko osiguranje poljoprivrednika

1.

—→ Mirovinsko osiguranje individualnih poljoprivrednika stalno je prisutno u našoj stvarnosti, kao jedno od pitanja koje najdirektnije ulazi u sklop pitanja što se često integralno nazivaju tzv. seljačkim pitanjem. Pri tom se problematika uvođenja mirovinskog osiguranja poljoprivrednika neposredno izražava kroz stupanj mogućnosti ekonomske reprodukcije seoskog gospodarenja u uvjetima naše agrarne politike.

Upravo ovisno o stupnju mogućnosti ekonomske reprodukcije i samostalnog razrješavanja na dohodovnoj osnovi, mirovinsko i invalidsko osiguranje individualnih poljoprivrednika nalazi se između ekonomskih i socijalnih margina, odnosno čas mu se pridaje ekonomsko a čas više socijalno obilježje, ovisno o konkretnom stanju na terenu, kao i o onima koji taj problem razmatraju. Tako se i u nedavnoj prošlosti s različitih pristupa raspravljalo o tim problemima, ali su praktična rješenja izostala.¹⁾ Ta stihijnost u rješavanju ovoga problema izazvala je različita razmišljanja i među samim poljoprivrednicima, što svakako nije moglo biti bez određenih društvenih i političkih posljedica.

Iako je to danas već svima jasno, još uvijek se u raspravama nude isključivosti, umjesto da se otvori široka mogućnost za stvaranje sad već više formalno-pravnih nego ekonomskih uvjeta za konstituiranje odgovarajućih fondova namijenjenih za mirovinsko osiguranje poljoprivrednika. Sredstva za te fondove namicali bi sami poljoprivrednici svojim doprinosom iz dohotka i iz drugih osnova, rješavajući na taj način »svoje« pitanje. Umjesto toga, u ime »jednakosti« i sličnih parola cjelokupna se stvar zamagljuje, pa ispada da je to u cjelini isključivo socijalno pitanje — a što nije točno. Na to ukazuju i sve dosada vršene analize, iz kojih proizlazi da će tek manji dio gospodarstava ući u tu »socijalnu« domenu. Dakle umjesto bijega od iznalaženja rješenja, treba najdublje sagledati realnost di-

1) U organiziranju mirovinskog i invalidskog osiguranja individualnih poljoprivrednika dosada se najdalje otišlo u SR Sloveniji i SAP Volvodini.

ferencijacije ekonomskih mogućnosti koja u selu postoji između gospodarstava, te prema tome izgraditi fleksibilnu koncepciju i prihvatiti odgovarajuću zakonodavnu regulativu kojom će se ovo pitanje praktično početi razrješavati. Pri tom se moramo osloboditi bojazni da se time »pomaže kulaštvo u selu«, ili da ćemo »otkriti« socijalne probleme sela. No naša agrarna politika je u tom pogledu jasna, što je na odgovarajući način izrazio i E. Kardelj već prije gotovo dvadeset godina:²⁾

»Bitno je pri tome da takozvano seljačko pitanje ne posmatramo i ne rešavamo kao problem povećanja efikasnosti sitnosopstveničke proizvodnje, nego kao problem obezbeđenja odgovarajućih životnih uslova radnih ljudi na selu, omogućujući seljaku da taj problem rešava kako povećanom zaposlenošću i produktivnošću u samoj poljoprivredi na bazi suradnje sa zadrugom tako i svojim zaposlenjem van poljoprivrede.«

Dakle, ako smo svim mjerama agrarne politike praktično onemogućili »kapitalizaciju« u selu (a ako nešto na tome području nismo praktično uradili ili smo to propustili onda je tu riječ o subjektivnim propustima koji se kao takvi moraju promatrati i prema njima poduzimati odgovarajuće mjere), ako smo otvorili proces povećanja produktivnosti rada i politički ga podržali, te na toj osnovi omogućili ekonomsku diferencijaciju koja je realnost u cjelokupnom našem privređivanju, onda je najnormalnije početi od te realnosti i otvoriti mogućnost za dosljedno provođenje proklamirane politike.

Prema tome, nije sporna proklamirana politika, već je sporno *kako se i tko praktično ponaša u provođenju te politike*. O tome jasno govore i naši najnoviji društveno-politički dokumenti, kao npr. *Rezolucija Desetog kongresa SKJ, Ustav SFRJ i Zakon o udruženom radu*. Tako u *Zakonu o udruženom radu* stoji:

»Poljoprivrednici mogu svoj rad, zemljište, sredstva rada odnosno druga sredstva u vlasništvu poljoprivrednika, udružiti... — radi unapređivanja poljoprivredne proizvodnje, ... stvaranja uvjeta za osiguravanje i unapređivanje zdravstvenog, mirovinskog i invalidskog osiguranja i drugih oblika socijalne sigurnosti... «³⁾

Kroz udruživanje rada, zemljišta i sredstava s organizacijama društvenog sektora poljoprivrede i ostalima u udruženom radu, individualni poljoprivredni proizvođači dovode sebe u položaj da svojim ekonomskim djelovanjem (bilo radom bilo sredstvima i zemljom) ostvaruju pretpostavke za stjecanje prava na mirovinsko i invalidsko osiguranje. Dakle, *Zakonom o udruženom radu* jasno je rečeno na koji se način to pravo individualnih poljoprivrednika može ostvariti: ono se ostvaruje kroz učešće u ostvarivanju dohotka ili, još preciznije, zajedničkog dohotka u udruženome radu.

Međutim jedan dio poljoprivrednih gospodarstava svojom ekonomskom reprodukcijom i visinom dohotka koji ostvaruju neće biti u stanju u potpunosti podmiriti cjelokupnu obvezu doprinosa za mirovinsko osiguranje. To je dakle onaj dio kod kojeg će biti potrebna intervencija (solidarnost) ostalih radnih ljudi (radnika u udruženome radu i onih individualnih poljoprivrednika koji objektivno mogu učestvovati u toj solidarnosti na osnovi ostvarene visine dohotka), a što je općom politikom našega društva verificirano čl. 53. i 163. *Ustava SFRJ*.

No jasno je i to da provedba proklamirane politike nije jednostavno pitanje, te da nije realno očekivati neka brza rješenja i spektaku-

larne rezultate. Ali to istovremeno ne znači da se time dovode u pitanje prethodne konstatacije u pogledu odlučnosti oko provedbe proklamirane politike. (Na primjer u SR Hrvatskoj je o ovome pitanju uzastopno doneseno niz stavova: na Konferenciji SSRNH iz 1973. godine, na Predsjedništvu SKH s izvršnim organima društveno-političkih organizacija Republike iz 1975. godine, na Predsjedništvu Republike Hrvatske 1977. godine i sl., a utvrđivani su i rokovi za izradu zakona, da bi posljednji bio utvrđen za kraj 1977. godine.)

Unatoč neprihvatljivim komentarima koji daju unaprijed prognoze o tome kako će netko morati seljaku platiti mirovinu u »neprihvatljivom« iznosu i sl., mirovinsko i invalidsko osiguranje individualnih poljoprivrednika zahtijeva krajnje studiozan pristup, uz svu potrebnu odlučnost u ostvarivanju cijele ove zamisli. Na to sve više potiče i postojeće stanje u našem selu, koje u sebi sadrži suviše različitih društveno-ekonomskih, političkih, socijalnih i svih drugih komponenti jednoga vrlo složenog procesa, sa svim manifestacijama i općeg razvitka i istovremenog zaostajanja u pojedinim komponentama, sa sve oštrijim diferenciranjem kako unutar sela tako i na relaciji selo — grad i šire od toga, a da bi se tu bilo što smjelo uprošćavati do razine koja bi vodila zaustavljanju efikasnosti u cjelokupnom rješavanju ovoga pitanja.

Prema tome u ovome, kao i u drugim pitanjima u vezi sa selom, treba polaziti od ciljeva društveno-ekonomske politike prema individualnom poljoprivrednom sektoru sadržanim u *Ustavu SFRJ* iz 1974. godine i *Zakonu o udruženom radu* iz 1977. godine. Naime, jasno je naznačeno (ustavno određeno je *Zakonom* regulirano) da individualni poljoprivrednici »u osnovi i u načelu« imaju ista prava kao i radnici u udruženom radu, što znači da je potrebno ostvariti određene pretpostavke za ostvarivanje tih »istih prava«.

Osnovna je pretpostavka za to, kako je već konstatirano, ostvarenje potrebne razine dohotka u individualnom gospodarstvu koja bi bila dovoljna za osiguranje potrebnih sredstava za utemeljenje odgovarajućih fondova mirovinskog i invalidskog osiguranja poljoprivrednika.

Dakle, cilj je jasan, a pred svakom republikom i pokrajinom kao i pred svakom drugom društveno-političkom zajednicom stoji obveza da se u tome pravcu mobiliziraju sva raspoloživa sredstva i faktori za realizaciju;⁴⁾ pri tom svatko od njih ovu materiju mora zakonski regulirati, ovisno o vlastitim prilikama.

II.

Dosadašnje analize statističkih podataka i rezultata anketa u SR Hrvatskoj pokazuju slijedeće:

2) Kardelj, E.: *Problemi socijalističke politike na selu*, Beograd, Kultura, 1959, str. 181.

3) Član 31 stav 1 *Zakona o udruženom radu*.

4) U okviru postojećih propisa u nekim općinama SR Hrvatske — prema Informacijama Zadružnog saveza Hrvatske je do 31. XII 1976. godine u zadružnim i drugim poljoprivrednim organizacijama kroz radni odnos ovo pitanje riješilo 110 poljoprivrednika.

1. U godini 1975. ukupna novčana sredstva seoskih gospodarstava SR Hrvatske (njih 600.000 prema procjeni) iznosila su oko 5.900 milijuna dinara, od kojih je (nakon podmirenja novčanih troškova reprodukcije i društvenih potreba) ostalo za druge namjene 2.232 milijuna dinara.⁵⁾

Tabela 1

Novčana sredstva od gospodarstava u selima SRH⁶⁾
— u milijunima dinara

Struktura	Iznos
Ukupna privređena sredstva	5.912
Novčani troškovi reprodukcije	2.787
Izdvajanje za društvene potrebe	893
Raspoloživo za druge namjene	2.232

Ovaj ostatak raspoloživih sredstava za druge namjene moguće je jednim dijelom usmjeriti u fondove za mirovinsko i invalidsko osiguranje poljoprivrednika.

2. U našoj dosadašnjoj praksi kao osnovica za oporezivanje dohotka od samostalnog obavljanja poljoprivredne proizvodnje usvojen je katastarski prihod, koji obuhvaća prihod ostvaren u ratarskoj proizvodnji te prihod iz stočarske proizvodnje ostvaren na osnovi proizvedene krme na posjedu individualnog gospodarstva.

Kako se u obračun katastarskog prihoda uzimaju prosječni prinosi i indirektno se obračunava vrijednost stočarske proizvodnje na osnovi proizvodnje krme, jasno je da se takvim obračunom ne prate stvarni rezultati svakog (individualnog) poljoprivrednog gospodarstva. *Zakonom o udruženom radu* jasno se postavlja pitanje ovakvog obračuna za onaj dio zemljišta individualnih poljoprivrednika koji će se udruživanjem naći u statusu udruženog zemljišta, i na kojemu će biti vršen precizan obračun dohotka po stvarnoj proizvodnji i rezultatima te proizvodnje.

Ovo se pitanje ne postavlja kao tehničko, već kao društveno-ekonomsko pitanje. Naime u našoj agrarnoj politici je već dosada izgrađen stav da udruženo zemljište u pogledu financijskih opterećenja ima isti status kao i društveno zemljište. Ako ne bi bilo tako, onda bismo u proces reprodukcije ugrađivali početno nejednake uvjete privređivanja u udruženom individualnom sektoru u odnosu na uvjete privređivanja u društvenom sektoru poljoprivredne proizvodnje, a što je neprihvatljivo. (Razlike mogu nastajati ne na toj osnovi, već na različitosti stupnja produktivnosti rada kao rezultat dodatnih ulaganja u unapređenje proizvodnje.)

Kako ćemo u okviru istoga gospodarstva imati dio zemljišta koje će biti udruženo i dio koji neće biti udružen, rješenje će biti u primjeni različitih metoda za utvrđivanje prihoda, a potom i obveza po tako ostvarenom prihodu: na neudruženom zemljištu — to će biti

katastarska osnovica, a na udruženome zemljištu — stvarni dohodak; međutim na isto se zemljište ne bi mogao primjenjivati i jedan i drugi način obračuna, te time dvostruko opterećivati dohodak poljoprivrednika.

Prema tome način evidentiranja prihoda tehničko je pitanje samo toliko koliko će se morati voditi preciznija evidencija stvarnih rezultata svakoga gospodarstva u procesu udruživanja, a što će se uređiti kroz odgovarajuće organizacione oblike u kojima će biti organizirani i individualni poljoprivrednici.

U SR Hrvatskoj su poslednja dva utvrđivanja katastarskog prihoda vršena 1964. i 1976. godine. Podaci za 1977. godinu pokazuju da je visina katastarskog prihoda u ovoj godini viša za 5,23 puta od one u 1964. godini.

Tabela 2

Utvrđeni katastarski prihod — 1964. i 1976. godine⁷⁾

— u 000 dinara

Zajednica općine	Katastarski prihod		Indeks 1964 = 100
	1964.	1976.	
Osijek	295.592	1.479.510	501
Bjelovar	218.619	1.113.545	509
Varaždin	74.950	382.827	511
Zagreb	169.407	910.560	537
Sisak	73.695	390.271	530
Karlovac	37.282	200.799	539
Gospić	30.594	166.708	545
Rijeka	66.124	360.684	545
Split	72.251	423.604	586
SR Hrvatska	1.038.514	5.428.508	523

U revalorizacijama katastarskog prihoda moguće je povećanje pojedinih davanja na toj osnovici »kao tehnički propusti« (što se inače ne smije činiti). Međutim, postoji potreba da se u strukturi davanja otvori prostor za formiranje fondova mirovinskog i invalidskog osiguranja, te da se neke dosada utvrđene obveze (njihova visina) revidiraju kroz jaču spregu (uvid i kontrola) poljoprivrednika i institucija u okviru kojih bi se organizirala potrošnja (npr. zdravstveni fondovi, zaštita od voda i sl.).

3. Usporedbom veličine dohotka izračunatoga po metodologiji izračunavanja narodnog dohotka 1975. godine i katastarskog prihoda 1976. godine, uočavaju se znatne razlike koje proizlaze iz načina obračuna jedne i druge kategorije.

5) Ovo međutim nisu sva novčana sredstva koja su 1975. godine ostvarena kao prihod gospodarstava. (Pobliže vidjeti u prilogu »Mogućnosti izdvajanja sredstava za mirovinsko osiguranje poljoprivrednika« M. Jurčeca, V. Figenwalda i V. Milnarčića.)

6) U tabeli 1 korišteni su podaci ankete o seoskim domaćinstvima Hrvatske iz 1975. godine.

7) Podaci Komisije za utvrđivanje novog katastarskog prihoda IVS Hrvatske iz 1976. godine.

Tabela 3
Usporedba narodnog dohotka i katastarskog prihoda — 1975. godine⁸⁾
— u 000 dinara

Struktura	Narodni dohodak	Katastarski prihod
Bruto-vrijednost proizvoda	21,707.300	14,250.200
Troškovi proizvodnje	9,450.200	7,897.607
Amortizacija	367.700	924.085
Dohodak	11,889.400	5,428.508

Kako se vidi iz tabele 3 (a što je inače uočljivo i iz ostale dokumentacije za pojedine općine), izračunati dohodak po metodologiji izračunavanja katastarskog prihoda značajno je niži nego dohodak izračunat po metodologiji izračunavanja narodnog dohotka u 1975. godini.

I katastarski prihod koji je bio utvrđen 1964. godine bio je znatno ispod razine narodnog dohotka: on je 1964. godine iznosio 59,8, godine 1965. iznosio je 45,0, a 1966. godine — 34,4% veličine narodnog dohotka. Jasno je da je i veličina dohotka (izračunata putem ove dvije različite metodologije) u vrijeme izračunavanja također bila različita u individualnom poljoprivrednom sektoru.

4. Za individualna gospodarstva SRH (na osnovi podataka Sekretarijata za financije SRH za 1975. godinu) proizlazi da se svega četvrtina njihova društvenog proizvoda ostvaruje u novčanom obliku, što svakako treba imati na umu pri ocjenjivanju realnih mogućnosti za dodatna opterećenja prihoda individualne poljoprivrede.

5. Struktura prihoda i rashoda između čistih poljoprivrednih i nepoljoprivrednih gospodarstava je različita. Tako su npr. novčana primanja poljoprivrednih gospodarstava 1976. godine manja za 39,6% nego u mješovitih gospodarstava. Naravno, ovdje treba imati na umu veće prirodne prihode u poljoprivrednim nego u mješovitim domaćinstvima. Osnovni izvor novčanih primanja u poljoprivrednim gospodarstvima potječe iz poljoprivrednih proizvoda i usluga, dakle iz poljoprivredne, a u mješovitim gospodarstvima iz nepoljoprivredne djelatnosti, dakle iz radnog odnosa.

U strukturi trošenja novčanih sredstava poljoprivredna gospodarstva ulažu veći dio sredstava u privređivanje na samom gospodarstvu (repromaterijal, strojevi, stoka i dr.), dok mješovita gospodarstva više troše na povećanje svoga životnog standarda (poboljšanje uvjeta stanovanja, nabavka suvremenih kućanskih aparata, automobila itd.). Dakle kupovne mogućnosti mješovitih domaćinstava su znatno veće nego poljoprivrednih, a istovremeno su društvene obveze mješovitih gospodarstava po osnovi poljoprivredne djelatnosti u prosjeku manje.

Osim razlika u veličini i strukturi prihoda i rashoda koji postoje između poljoprivrednih i mješovitih gospodarstava, unutar te osnovne podjele postoje značajne razlike temeljene na različitoj strukturi radne snage, stupnju opremljenosti rada, veličini zemljišnih površina (kad se radi o poljoprivrednim gospodarstvima; kod mješovitih je gospodarstava uz ove elemente prisutan i broj članova obitelji koji su zaposleni, vrsta zaposlenja, te visina individualnih pri-

manja na radnom mjestu (u obliku mirovina, invalidnina, socijalnih pomoći i drugih primanja).

6. Na prvi pogled ispada da su obveze poljoprivrednika iz društvenog proizvoda neznatne ili mnogo niže nego što su obveze društvene privrede ili radnika u udruženom radu. Naime, poljoprivrednici SR Hrvatske su u periodu 1971—1976. godine izdvajali (bez mjesnog samodoprinosa) obveze od oko 8%. Istovremeno obveze društvene privrede u odnosu na društveni proizvod kretale su se od 18,4 do 22,8%, a obveze iz osobnih dohodaka od 29 do 31%.

Tabela 4

Društveni proizvod i obveze individualnog sektora poljoprivrede SRH⁹⁾
— u milijunima dinara

Godina	DP privatne poljoprivrede	Ukupne obveze	Obveze u % od DP
1971.	5.809	567	9,8
1972.	6.307	633	10,0
1973.	9.310	708	7,6
1974.	11.083	754	6,8
1975.	12.257	1.006	8,2
1976.*)	14.810	1.195	8,1

*) Procjena.

Međutim, ovdje nije moguća prava usporednost, jer su i prava koje ostvaruju radnici u udruženom radu veća. Ipak ostaje činjenica da obveze individualnog sektora zaostaju za obvezama u udruženom radu, ali i da su raspoloživa sredstva individualnog sektora poljoprivrede manja.

III.

Iz cjelokupnog razmatranja moglo bi se zaključiti slijedeće.

1. Tendencije u kretanju visine i strukture prihoda i dohotka individualnog poljoprivrednog sektora u SR Hrvatskoj ukazuju na značajne mogućnosti vlastitog doprinosa u uspostavljanju sustava mirovinskog i invalidskog osiguranja poljoprivrednika.

2. Treba imati na umu i velik dio robnih proizvođača, koji se nalaze u stalnijoj vezi s društvenim sektorom naše privrede, a ostvaruju toliku visinu prihoda da su u mogućnosti izdvojiti potrebna sredstva za potpuno mirovinsko i invalidsko osiguranje.

3. Primjenom *Zakona o udruženom radu* odnosno uspostavljanjem novih odnosa u ostvarivanju dohotka između udruženih poljoprivrednika i radnika u udruženom radu, stvoreni su stimulativni preduvjeti za brži proces udruživanja neudruženih individualnih poljopri-

8) Isto.

9) RZS za društveni proizvod, a RSF za ukupne obveze.

vrednika, koji će u većem stupnju organiziranosti robne proizvodnje ostvarivati veću razinu dohotka, čime će se sve veći broj njih ekonomski osposobljavati za potpuno rješavanje mirovinskog i invalidskog osiguranja.

4. Ona gospodarstva koja nemaju sve pretpostavke za ostvarivanje potrebnog dohotka za izdvajanje u mirovinski i invalidski fond (tj. ona koja su bez potrebne radne snage, sa starim žiteljima, bez dovoljno zemlje i bez drugih izvora prihoda), traže solidarnost drugih članova društva u rješavanju njihova mirovinskog i invalidskog osiguranja.

5. S obzirom da ne postoje egzaktni podaci o stvarnim mogućnostima sela u odnosu na izdvajanje sredstava za mirovinsko i invalidsko osiguranje, te zbog njegova zaostajanja u odnosu na ostale društvene strukture, kao i s obzirom na još neizgrađene stavove o solidarnosti ostalih sa seljakom (o visini i vremenu solidarnosti) i slično, jedan od mogućih principa u rješavanju tretiranog problema jest princip dobrovoljnosti, kao uvod u uspostavljanje sustava koji će svojom egzistencijom odgovoriti na mnoga otvorena pitanja; time bismo se približili konstituiranju obaveznog osiguranja sa manje teškoća u početnoj fazi.

6. Polazeći od realnog stanja u selu moguće su (ali ne i jedino moguće) tri osnovne kategorije seoskih obveznika:

— *prva*, u kojoj bi se nalazili svi oni poljoprivrednici koji bi bili u mogućnosti uplaćivati doprinos za mirovinsko i invalidsko osiguranje, i to na osnovi stečenih prihoda preko visine minimalnog doprinosa, koji je potrebno zakonski utvrditi; za početak bi to vjerojatno bila najbrojnija grupa, s obzirom na sadašnji stupanj neorganiziranosti seoske proizvodnje;

— *druga*, u kojoj bi bili svi oni koji su udruženi u nekom od organizacionih oblika udruživanja i individualnih poljoprivrednika; u njihovim bi se organizacijama precizno utvrđivao zajednički prihod i dohodak iz kojega bi se podmirivale obveze za ostvarivanje mirovine iznad utvrđenog minimuma (npr. zajamčeni osobni dohodak u privredi ili neki drugi iznos);

— *treća*, u kojoj bi se najvećim dijelom nalazili ostarjeli poljoprivrednici (koji žive u tzv. staračkim domaćinstvima).

Princip solidarnosti trebao bi biti zastupljen u svim ovim kategorijama (prvenstveno u trećoj i drugoj), a također i u svih onih obveznika gdje je to objektivno potrebno, za što bi vjerojatno trebalo utvrditi i određene kriterije.

U rješavanju pitanja zbrinjavanja stare generacije u selu mogu doći do izražaja i neki oblici zemljišne rente, što također traži konkretniju razradu.

7. Otvaranjem mogućnosti mirovinskog i invalidskog osiguranja poljoprivrednika moguće je značajnije otvoriti i proces podruštvljenja zemlje koja se nalazi u privatnom vlasništvu, kao i brži proces uređenja zemljišta, čime se stvaraju povoljniji uvjeti za racionalniju proizvodnju hrane.

8. Pitanje socijalne sigurnosti je također jedno od onih pitanja u politici društva prema selu čijim rješavanjem mogu nastati različite pozitivne reperkusije, a jedna od njih je i svođenje procesa de-agrarizacije u skladnije tokove, primjerene društvenim interesima i interesima daljnjeg razvitka poljoprivrede.